

REVIEWS

RAKEL JOHNSON: *Skrivaren och språket. Skriftspråksbruk, kasus och vokaler i medeltidsbrev på svenska*. Göteborg: Göteborgs universitet: Institutionen för svenska språket, 2003. 319 pp.

1. Svensk språkhistoria, ämnet med stora traditioner inom den svenska språkvetenskapen, har på sistone fått ökad tyngd. Nya avhandlingar har publicerats, bl. a. Rakel Johnsons nyligen försvarade avhandling *Skrivaren och språket*.

Avhandlingen är en studie av medeltida brev (*urkund, diplom*, för terminologiska frågor se Johnson 2003:11). De tillhör en av de äldsta skriftliga genrererna i Sverige; det första brevet (utfärdat på latin) kommer från 1160-talet och det första brevet helt på svenska från året 1330. I de äldre breven på latin möter sporadiskt inslag på svenska. Som studieobjekt i språkhistoria utgör de ett värdefullt material tack vare deras exakta datering och (oftast) ortfästning. Detta gör att man kan jämföra språkbruket från olika områden och tidsperioder. Trots detta har de aldrig studerats systematiskt i sin helhet. Anledningen till att texterna inte fått samma uppmärksamhet som t.ex. fornsvenska landskapslagar är att de i allmänhet är mycket korta och ganska formelbundna. Dessutom har man, på grund av att många brev har försvunnit, betvivlat att de kan ge en representativ bild av språkbruket.

2. Johnsons arbete tar sin utgångspunkt i forskningen kring skriftbruk (*literacy*), där skriftspråket står i centrum. På det viset lyckas hon ta fasta på vissa skriftspråkstypiska fenomen, beroende av texternas produktion och trädning. Johnson undersöker olika skrivarmiljöer där de fornsvenska breven sannolikt författades. Kungen och kyrkan börjar bruka svenskan i stället för latin relativt tidigt, även lokala ting övergår tidigt till landspråket.

Johnsons tillvägagångssätt är att anlägga ett skriftbruksperspektiv och uppmärksamma skriftspråkets egna, speciella villkor, t.ex. det faktum att oftast är flera olika personer involverade i dess produktion. Hennes ambition har varit att göra *en noggrann beskrivning av dels kasusböjningen av substantiv, dels bruket av vokaltecken i ordfinala stavelser i det fornsvenska materialet* (Johnson 2003:15). Hon presenterar breven enligt deras proveniens, och beskriver brevens författare och avsändare. Hennes undersökningsmaterial omfattar 652 brev på svenska från perioden 1330–1374, utgivna i *Svenskt Diplomatarium* (1829–). Denna period betraktas som en brytningstid då kasussystemet börjar upplösas. Undersökningen gjordes på inskannat material, som behandlades i konkordansprogrammet Conc 1.76. Substantivens kasus analyserades utifrån den syntaktiska och den semantiska aspekten. De syntaktiska funktioner som identifierades är subjekt, predikativ, indirekt

objekt, direkt objekt, objekt (upplevare vid vissa verb), adverbial, genitivattribut, måttsgenitiv, partitiv genitiv och dubbel dativ. De semantiska rollerna inkluderar Agent, Receiver, Experiencer, Theme, Instrument, Source, Goal, Place och Time. I sin analys av vokaltecken i ordfinala stavelser har författaren gjort en åtskillnad mellan öppna och slutna stavelser samt förekomster av abbreviaturer i ändelserna.

Inom den svenska språkhistoriska forskningen har man använt böjningsparadigm sammanställda av junggrammatiska forskarna (Kock 1900 och 1921, Noreen 1904) trots att den senare forskningen (både inom den generativa grammatiken, se Delsing 1991, Falk 1997 och den traditionella grammatiken, se Norde 1997) söker förklaringar till kasussystemetssammanfall i syntaktiska förändringar och inte fonologiska som junggrammatikerna gjorde. Tidigare forskning i kasussystemetsförlust har inte varit särskilt uppmärksam på skriftbruksperspektivet (Johnson 2003:32). Johnson vill i sin avhandling sammanställa böjningsparadigm för substantiven i brevkorpusen inom poststrukturalistisk teori och metod. Huvudidén är att en morfologisk markering kan utgöras av ett kluster av former. Johnson skiljer mellan ändelsekasus, då de kluster som markerar kasus utgörs av suffix och ändelselös kasus, då \emptyset -morfer utgör kluster (Johnson 2003:150).

3. Det är oklart om \emptyset -morfer inte kan behandlas som ändelser också. Det vore kanske lämpligare att räkna dem bland ändelser så att jämförelser blir mer homogena. För varje identifierad kluster finner författaren funktioner som markeras med hjälp av dessa klustrena. Hennes resultat ifrågasätter inte dem uppnådda av tidigare forskarna utan snarare bekräftar dem. Skillnaden är nog att Johnsons resultat pekar tydligare mot ökad homografi bland olika kasusmarkörer. När det gäller hennes beskrivning av förändringar i kasusbruket pekar hon mot en successivt ökad användning av noll-klustret på suffixens bekostnad. Detta gäller för både nominativ och dativ. Det är värt att påpeka att de äldsta källorna talar gärna om en ökad förvirring i kasusanvändningen och om akkusativformens seger över dativen. Det verkar mindre riskabelt att faktiskt fortsätta tala om dativen i dativfunktioner än att anta att det är akkusativen som tar över. *Beteckningen akkusativ får emellertid naturligtvis betraktas med stor reservation, eftersom det således lika gärna kan röra sig om morfologiskt omarkerad dativ* (Johnson 2003:176). Inte bara är homografin så långtskriden att en form förekommer i ett flertal olika funktioner utan även en funktion kan realiserats med flera olika morfem. De förändringar som sker verkar ske mycket snabbt; detta leder författaren till en konklusion att det kan röra sig om ett generationsbyte hos skrivarna. Hon tolkar förändringar inte som återspeglings av de förändringar som försiggick i talspråket utan som ett försök till standardisering och systematisering av språkbruket (Johnson 2003:260). Denna synpunkt tillåter dock kommentar. Om sådana försök kunde sprida sig så snabbt (och allt detta sker under perioden av 45 år) så kunde även mer prestigefyllda varianter av talspråket göra (om man antar att allt detta kommer från ett maktcentrum). Johnson verkar anta att förändringarna i skrift måste ha varit samtida med förändringar i tal. Enligt min åsikt blir då förändringsperioden verkligen kort. Men det kan också vara fallet att en förändring som har redan skett i ett maktcentrum sprider sig till de övriga delar av landet vilket återspeglas i skrift. En alternativ förklaring som presenteras i avhandlingen är att det händer något med utbildningsväsendet under denna period (Johnson 2003:263).

4. Det är viktigt att komplettera den tidigare forskning som påstått att bristen på det perfekta kasussystemet med ett-till-ett-relationer mellan form och uttryck var resultat av

att senare tids språkbruk blandas med äldre. Lika viktig verkar hypotesen om att det under den undersökta perioden höll på att växa en skriftnorm för svenskan som precis hade övergått till den latinska skriften. Avhandlingen är en av de få språkhistoriska studier som publicerats i Sverige under senare år men även ett indicium på att intresset för det språkhistoriska är på tillbakavägen. Dessutom är avhandlingens objekt ett material som inte ofta varit föremål för ingående språkvetenskapliga studier. Däremot är det svårt att ifrågasätta äldre böjningsparadigm, eftersom de konstruerades inom ramar för en annan språkvetenskaplig teori och hade en delvis annan uppgift än de paradigm som presenteras i avhandlingen. Trots denna kritiska anmärkning är 'Skrivaren och språket' en mycket värdefull publikation.

REFERENSER

- Delsing, Lars-Olof. 1991. Om genitivens utveckling i fornsvenskan. I: Malmgren, Sven-Göran, Ralph, Bo (utg.). *Studier i svensk språkhistoria 2* (Nordistica Gothoburgensia 14). Göteborg.
- Falk, Cecilia. 1997. *Fornsvenska upplevarverb* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A:49). Lund.
- Johnson, Raket, 2003. *Skrivaren och språket. Skriftspråksbruk, kasus och vokaler i medeltidsbrev på svenska*. Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket.
- Kock, Axel. 1900. Till de nordiska språkens historia. *Arkiv för nordisk filologi* 16. Lund.
- Kock, Axel. 1921. *Svensk ljudhistoria IV*. Lund: C.W.K. Gleerup.
- Norde, Muriel. 1997. *The History of the Genitive in Swedish*. Doctoral dissertation. Universiteit van Amsterdam.
- Noreen, Adolf. 1904. *Altschwedische Grammatik*. Halle: Max Niemeyer Verlag.

Adam Mickiewicz University, Poznań

DOMINIKA SKRZYPEK

ELI FISCHER-JØRGENSEN: *Tryk i ældre dansk. Sammensætninger og Afledninger*. Historisk-filosofiske Meddelelser 84. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: Reitzels Forlag, 2001. 516 pp.

In her book *Tryk i ældre dansk. Sammensætninger og Afledninger* (Stress in older Danish. Compounds and Derivatives), Eli Fischer-Jørgensen (henceforth EFJ) discusses the historical development of stress in Danish compounds and derivatives starting with the 17th century and going until the year 1900. EFJ is a world authority on Danish phonetics and phonological theory. She has published extensively on phonetics, including acoustic phonetics, and phonological issues. EFJ has contributed significantly to our knowledge of the formation of consonant and vowel sounds and also of stress, the latter being the subject of *Tryk...* Apart from being an unquestionable contribution to scholarship, the book's importance and usefulness derive from the fact that EFJ treads an unexplored ground – the development of Danish stress in this particular period had not been explored before in any detail.

The inspiration for the book dates back to the fifties when EFJ familiarized herself with Louis Hammerich's book on the distribution of stress in German compound words